

Ismertetések

Jankovics József: Ex Occidente...

Balassi Kiadó, Budapest, 1999.

Napjainkban, amikor folyamatosan (át)értékelni, hangsúlyozni igyekszünk az európai kultúrához fűződő kapcsolatainkat, Európában elfoglalt helyünket, méltán válhat aktuálissá e tanulmánykötet, fő szervezőelve, az európaiság élménye alapján. Már a kötet cím, illetve az azt kiegészítő alcím meghatározza az elbeszélőnek az elbeszélés tárgyához való közelítési módját, sajátos nézőpontját, kijelöli a vizsgálódás időintervallumát, mely a magyar és európai késő reneszánsz/barokk periódus XVI–XVIII. századát fedli le. Az európaiság élménye lesz az, ami a tematikailag igencsak szerteágazó tanulmányok között egységet teremt, érintkezési pontokat eredményez. Az Európa felé való nyitottság egyértelműen értéként jelentkezik az egyes tanulmányok alapján, ám ez nem gyengíti az irodalomtörténész ítélőképességét a nemzeti hagyományok prioritását illetően. Figyelemreméltó, hogy a kötetben fellelhető tanulmányok közel húsz év kutatómunkájának eredményei, így maga a kötet a szerző eddigi szakmai tapasztalatainak sommájaként is értelmezhető. Ezen tanulmányok a legnagyobb mértékben megpróbálnak eleget tenni a filológiai pontosság követelményének, melynek eredményességét nagyban elősegítette, hogy az írások jórészt szövegkiadásokhoz kapcsolódtak, amiket gyakorta maga Jankovics rendezett sajtó alá. Az így kialakult írói/szerkesztői attitűd eredményez rendkívül pontos részletismereteket. Nagy erénye az egyes szövegeknek, hogy szerzőjük minden esetben számot vet, sőt felülvizsgálni igyekszik a szakirodalomnak a témáról eddig kialakított véleményét, rámutat az eddigi kutatások fő eredményeire, kijelöli azok közelítési módját, hiányosságait, esetenként a további kutatások lehetséges irányát is meghatározza. Az egyes témákhoz való közelítési módok kiválasztásában fő szerepet játszik az újszerűség, sok esetben az újrafelfedezés igénye, ami biztosítja az olvasónak az élményszerűség izgalmát.

A kötetben fellelhető tanulmányok tematikailag három nagy csoportba rendeződnek. Témáját tekintve az első rész („*Az üdő éjjeli gyászát levetette*”) a legheterogénebb. Érdemes megfigyelni, hogy ez a rész felhagy a kizárólagosan

irodalomtörténeti szempontok érvényesítésével, helyet biztosít művészettörténeti, kultúrtörténeti, szociológiai, antropológiai szempontok megjelenésének is. Már itt észrevehető, hogy az interdiszciplinaritás jegyében az irodalomtörténeti szempontok mellett más társművészetek, társtudományok érvényesített szempontjai nem oltják ki, sokkal inkább kiegészítik egymást. Egymáshoz való viszonyukra jellemző, hogy a filológiaiilag megalapozott irodalomtörténeti, eszmetörténeti közelítésmód minden esetben szilárd alapot képez, innen kiindulva mozdul el a tanulmányíró más művészetek, illetve tudományok felé, melyeknek a tárgyalandó témához kapcsolódó álláspontjával, eredményeivel is tisztában van. Értékelendő, hogy az irodalomtörténész kompetenciájának határait mindig szem előtt tartja, ahogy ezt már *Régi magyar irodalmunk „viseletképe”* című első tanulmánya kapcsán le is szögezi (9.o). Az európai kulturális hagyományokhoz való kötődés vizsgálata az első tanulmánytól kezdve jelen van, ám jelen van az attól való különbözőség hangsúlyozásának igénye is, mint ahogy megfigyelhető ez abban az esetben, amikor a tanulmányíró rávilágít arra, hogy a XVII. századi magyar irodalomban az udvarellenesség irányzata nem belülről fakadó magyar gondolati fejlemény (35.o). A Gyöngyösi-életmű (át)értékelése kapcsán (60–74.o.) mutatkozik meg világosan, hogy a tanulmányíró kész vitába szállni a szakirodalom hagyományozódott értékítéletével, hagyományos textológiai-filológiai szempontokat, beszédmódokat jól ötvöz elméleti beszédmódokkal, így a modern irodalomelméleti iskolák által inspirált értelmező közösségek is megtalálhatják saját értelmezési horizontjaikat. Már itt, az első fejezetben *A Novissima Tuba szerzője és fordítója* című szöveg kapcsán egyértelművé válik az egyes tanulmányok mögött meghúzódó hatalmas textológiai-filológiai „nyomozómunka” súlya, mely munka révén a kötet jelentősége forrásértékénél fogva is figyelemreméltóvá válik. Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy e „nyomozómunka” izgalma kedvezően hat az olvasóra is.

A második rész („*Ez az írás légyen fegyver, pajzs...*”) egyik legnagyobb eredménye, hogy alapjaiban járul hozzá a Bethlen-filológia bővítéséhez, újraértékeléséhez. Az első – Vörösmarti Mihály *Megtérése históriáját* tárgyaló – tanulmány kivételével a fejezet Bethlen János és Bethlen Miklós életművét veszi számba, így tematikailag e fejezet a leghomogénebb, a legösszefogottabb. Egységet kölcsönöz az összes itt olvasható tanulmánynak a tanulmányíró kritikai attitűdje, amellyel az egyes szövegekhez közelít, az eredetiség kérdésének visszatérése, illetve művészet/fikció és valóság, történetiség és fikció viszonyának folyamatos figyelembevétele, mely kérdések napjaink irodalomelméletének is sarkalatos pontjai. A történeti hitelesség problémakörét a szerzői intenció figyelembevételel vizsgálja a tanulmányíró Bethlen Miklós önéletírásával kapcsolatban, így gondolván válszt adni a szakirodalom fenntartásaira Bethlen önéletírói

módszerével szemben. A vizsgálódás az egyes tanulmányokban (*Vörösmarti Mihály és megtérése története, Önéletírás és történeti hitelesség, A Bethlen Miklósnak tulajdonított röpiratok szerzőségéről, Ami az Önéletírásból kimaradt*) ismét textológiai-filológiai „nyomozómunkára” emlékeztet, ami mögött az olvasót szinte megdöbbeníti a filológus munkájának precíz, aprólékos volta. A filológiai munkán túl a tanulmányíró sikeresen vállalkozik Bethlen Miklós leveleinek retorikai szempontú megközelítésére is, hogy aztán az egyes szóképek és retorikai alakzatok alapján rámutasson a levelek és az önéletírás szoros kapcsolatára.

A tanulmánykötet harmadik, egyben utolsó fejezete („*Csináljunk Erdélyből egy kis Hollandiát*”) érvényesíti talán a legszembetűnőbben a tanulmányíró azon szándékát, hogy korabeli írásos források alapján közvetítse az olvasó felé a tárgyalt irodalomtörténeti korszak alkotóinak Európa-élményét. Forrásként természetesen erre legalkalmasabbnak az utazáshoz kötődő naplók, útleírások, úti beszámolók, levelezések, illetve az önéletírásokban ezekről szóló szövegrészek a legalkalmasabbak. Jankovics méltán hangsúlyozza a peregrinusok kiemelkedő szerepét ezzel kapcsolatban, hisz épp ezek a peregrinációs dokumentumok közvetítik a korabeli Európa-képet, hozzájárulva ezzel a XVI–XVIII. századi intellektuális, kulturális, gazdasági, esetenként politikai kapcsolataink, szellemi múltunk megismeréséhez. Fontosnak tartom a megfigyelés és befogadás módozatait, szellemi, elméleti háttérét is figyelembe venni, hiszen nem vitatható a peregrináció intézményének tudatformáló szerepe sem. Az Európa felé való nyitottság az ott szerzett tapasztalatok itthon történő kamatoztatása okán válik elsőrendűen fontossá a tanulmányíró számára, illetve annak bizonyítása révén, hogy Magyarország és Erdély ezen időszakban eredményes kontaktust tudott fenntartani Európával. Ez a gondolat hangsúlyozódik Bethlen Mihály útinaplója kapcsán (185–193.o). Erénye a tanulmányoknak, hogy csaknem minden esetben kijelölik a kutatás további lehetséges irányát, megvalósítható közelítési módozatait.

A cím körvonalazta célkitűzéseket maradéktalanul teljesítő kötet talán egy bevezetőt kívánt volna még a tanulmányok elé, amelyben a tanulmányíró megadta volna irányvetéseit, meghatározta volna a tanulmányok kiválasztásának szempontjait, kijelölte volna a tanulmánykötet helyét az életműben. Mindazonáltal a kötet kielégíti a hozzá fűzött elvárásokat, meggyőzően vizsgálja felül, értékeli újra pontos textológiai-filológiai vizsgálatokra alapozva a szakirodalom hagyományozódott eredményeit, értékelését, miközben a szövegekből kiérezhető kutatói lelkesedés élményszerűvé teszi az olvasást.

Pasztercsák Ágnes